

Luit van der Tuuk

DE

ROMEINSE
LIMES
NEDERLAND

ROMEINSE
LIMES

De Neder-Germaanse
grens in Nederland

2. Het Romeinse Rijk

Het Romeinse Rijk bestond al eeuwen voordat ons land met de Romeinse bezettingsmacht te maken kreeg. Dat rijk was toen een groot imperium dat een belangrijk deel van Europa omvatte, maar was ooit als een bescheiden stadstaat op het Apennijns Schiereiland begonnen. Daar, in de Italiaanse regio *Latium*, tegenwoordig Lazio, groeiden enkele nederzettingen zo ongeveer vanaf de achtste eeuw voor onze jaartelling uit tot een kleine stadstaat rond Rome die door koningen geregeerd werd. Wat we van die koningen weten is voornamelijk op mythen gebaseerd. De vroege geschiedenis van Rome heeft daardoor een wankel historische basis. Wel kon veel van de eerste ontwikkeling van de nederzetting door uitgebreid archeologisch onderzoek achterhaald worden. Daaruit blijkt dat Rome bepaald niet in één dag gebouwd werd, zoals de uitdrukking al deed vermoeden. Volgens de stichtingslegende zou Rome in 753 voor Christus door de legendarische tweelingbroers Romulus en Remus gesticht zijn. Bewoning die zich aanvankelijk op één of enkele heuvels concentreerde, breidde zich in de loop van de tijd uit over de zeven heuvels waarop Rome gegrondvest was. Onder Etruskisch bewind ontwikkelde Rome zich tot een echte stad met tempels, verdedigingswerken en een heus – zij het open – riool.

■ 2.1 DE REPUBLIEK

Rond 500 voor Christus werd het Romeinse staatsbestel tot een republiek omgevormd. Dat gebeurde volgens de overlevering door een

← Grafreliëf uit de eerste eeuw voor Christus van Publius Aiedius Amphio en zijn echtgenote Aiedia, vrijgelaten slaven die burgerrechten hadden gekregen.

staatsgreep tegen het schrikbewind van de zevende en laatste koning Lucius Tarquinius. De hoogste regeringsinstantie werd de senaat, die al in de koningstijd als adviesorgaan in het leven was geroepen. In de senaat zaten aanvankelijk uitsluitend *patriciërs*, aristocratische grondbezitters die vanouds de macht in handen hadden. Zij stonden tegenover gewone grondbezitters, die *plebejers* genoemd werden. Onder aan de sociale ladder stonden de *proletariërs*, de bezitlozen. De sociale ongelijkheid veroorzaakte een onderlinge strijd die uiteindelijk tot een grotere invloed van de plebejers op het staatsbestel zou leiden. De senaat nam besluiten die formeel nog door een volksvertegenwoordiging moesten worden goedgekeurd. Aan het hoofd van de senaat stonden twee consuls, vooraanstaande senatoren die gezamenlijk voor de periode van één jaar gekozen werden.

Door strategische allianties, maar vooral door veroveringen begon de stadstaat te groeien. Tegen oprukkende Galliërs uit Noord-Italië bleken de Romeinen echter niet opgewassen. Deze barbaren – zoals de Romeinen iedereen buiten hun grenzen noemden – plunderden in 387 voor Christus onder hun aanvoerder Brennus het grootste deel van Rome en trokken zich pas weer terug nadat ze door de Romeinen waren afgekocht. Ondanks dit soort tegenslagen groeide het door Rome beheerste gebied uit tot in 275 voor Christus zo ongeveer heel het Apennijns Schiereiland beheerst werd. Daarbij bleven vooral de Galliërs in Noord-Italië geduchte tegenstanders waaraan de Romeinen een trauma lijken te hebben overgehouden.

Vervolgens werden in de Eerste Punische Oorlog de eilanden Sicilië, Corsica en Sardinië met een moeizame strijd op zee – de Romeinen hadden geen maritieme ervaring – op de Carthagers veroverd. Deze eilanden werden de eerste Romeinse provincies, bestuurseenheden buiten het al beheerste schiereiland die feitelijk wingewesten waren. Later volgden nog twee Punische Oorlogen. De naam is een verwijzing naar de Feniciërs (of Phoeniciërs), de oorspronkelijke bewo-

Het Romeinse Rijk aan het einde van de tweede eeuw en aan het einde van de eerste eeuw voor Christus.

ners van Carthago in Noord-Afrika. De strijd verliep aanvankelijk desastreus voor de Romeinen. In de Tweede Punische Oorlog, om de hegemonie van het Iberisch Schiereiland, zegevierde de Carthaagse legeraanvoerder Hannibal Barkas die de Romeinen bijna tot aan Rome najoeg. Zijn tactische talent is legendarisch, evenals zijn tocht

over de Alpen met een stel olifanten. Pas toen de Romeinse veldheer Scipio in de tegenaanval ging, keerden de kansen ten gunste van de Romeinen. In de laatste Punische Oorlog werden de Carthagers vernietigend verslagen. Carthago werd halverwege de tweede eeuw voor Christus met de grond gelijkgemaakt. Daarmee kwam er een einde aan de belangrijkste concurrent van Rome in het westelijke Middellandse Zeebekken. Carthago werd ingelijfd als de nieuwe Romeinse provincie *Africa*. Rome was intussen uitgegroeid tot de machtigste stad van de oudheid.

Bronzen gevleugelde fallus die als amulet werd gedragen om boze geesten af te weren.

Rond diezelfde tijd kon ook Macedonië als provincie aan het Romeinse Rijk toegevoegd worden na een jarenlange strijd waarin de Romeinen het aanvankelijk tegen de Macedoniërs moesten afleggen. Daarna volgden veroveringen van Numidië, het Noord-Afrikaanse gebied ten westen van Carthago, en Gallia Transalpina, het gebied

direct ten westen van de Alpen. De Franse landstreek de Provence herinnert nog aan de naam *Provincia Gallia Transalpina*.

Zo ontstond rond het kerngebied op het Italiaanse schiereiland een schil van provincies, geciviliseerde gebieden waarvan de bewoners op den duur het burgerrecht konden verwerven. Daarbuiten lag een bufferzone met onderworpen volken waarmee verdragen waren gesloten, maar waar geen Romeins bestuur werd uitgeoefend. Die verdragen werden weliswaar eenzijdig door Rome opgelegd, maar hadden als voordeel dat ze veiligheid en vaak ook welvaart in de veroverde gebieden boden. En dat was in een wereld van elkaar

De Curia Julia, het senaatsgebouw op het Forum Romanum in Rome dat in opdracht van Julius Caesar gebouwd werd.

voortdurend bestrijdende stammen beslist niet vanzelfsprekend. Eenmaal opgenomen in het rijk taalden de meesten dan ook niet meer naar zelfstandigheid. Wel braken er regelmatig opstanden uit van ontevreden bondgenoten die meer gelijkwaardigheid eisten. Een belangrijke reden voor de militaire successen van de Romeinen was een uitstekend georganiseerd leger. Daarbij was de aanleg van een goed ontwikkelde infrastructuur van heerwegen met bijbehorende voorzieningen onontbeerlijk. Het leger was daar met een alsmaar groeiend rijk steeds meer van afhankelijk. Goede aanvoerlijnen waren van levensbelang en dat had de legerleiding goed begrepen.

■ 2.2 JULIUS CAESAR

Terwijl de generaals successen boekten, nam de macht van de senaat gaandeweg af. Het overwicht kwam steeds meer bij het leger te liggen. Aanvankelijk bestond de legermacht uit amateursoldaten, vrije boeren en ambachtslieden die voor een oorlog werden opgeroepen en daarna weer naar hun akkers en werkplaatsen terugkeerden. Door de voortdurende expansie van het rijk werden ze steeds vaker onder de wapenen geroepen en moesten ze ook alsmaar verder van huis. Dat was op den duur te ver om het agrarische bedrijf naar behoren te kunnen blijven uitvoeren. Daarom begon legeraanvoerder Marius, die aan het begin van de tweede eeuw voor Christus met succes Germaanse invallers had teruggeslagen, zijn manschappen een vergoeding te geven. Die zou uitgroeien tot de soldij van militairen in permanente dienst, van beroepssoldaten dus. Voor arme, landloze boeren die nauwelijks konden rondkomen, was het krijgsbedrijf een uitkomst, vooral toen Marius hun na vijftien jaar militaire dienst een lapje landbouwgrond beloofde. Het gevolg was dat hij en andere bevelhebbers een legermacht van loyale soldaten opbouwden die de macht van de senaat begon te overvleugelen. Uiteindelijk werd de ongeschreven wet verbroken dat militairen niet in het stadsgebied van Rome mochten komen. Voortaan deelden legeraanvoerders in de stad de lakens uit. Ze begonnen echter elkaar om de hegemonie te bestrijden, terwijl de senaat machteloos moest toezien hoe de republiek een groot deel van de eerste eeuw voor onze jaartelling in bloedige burgeroorlogen verwickeld raakte.

In een poging om de problemen het hoofd te bieden, werden er een soort crisismanagers met verregaande bevoegdheden benoemd. Ze werden *dictators* genoemd – niet te verwarren met moderne dictators die de macht op ondemocratische wijze naar zich toe trekken – die telkens voor een periode van een halfjaar werden aangesteld. De laatste was de legeraanvoerder Julius Caesar, die zich het dictatorschap voor het leven had toegeëigend. Zijn ster was hoog gerezen door zijn militaire triomfen in Gallië.

De grenzen van het Romeinse Rijk in de Lage Landen

De limes is de circa 5000 kilometer lange Romeinse rijksgrens die door het huidige Engeland, Nederland, Duitsland, Hongarije, Roemenië, Syrië en Noord-Afrika liep. De Neder-Germaanse limes volgde de Rijn en is een van de grootste infrastructurele werken die ooit in de Lage Landen gerealiseerd zijn. Recente opgravingen hebben veel ervan blootgelegd, waardoor de belangstelling voor de limes is aangewakkerd. De Neder-Germaanse limes is in 2021 zelfs opgenomen in de werelderfgoedlijst van Unesco.

De Romeinse limes is een korte geschiedenis van het Romeinse keizerrijk in het algemeen en de aanwezigheid van de Romeinen in de Lage Landen in het bijzonder. Aan bod komen bijvoorbeeld het optreden van Ambiorix en de Bataafse Opstand.

Luit van der Tuuk is zelfstandig onderzoeker, publicist en conservator bij Museum Dorestad. Eerder publiceerde hij onder andere *De Friezen*, *Vikingen*, *De Franken* en *Indiculus*. Voor zijn boek *De eerste Gouden Eeuw* won hij de prestigieuze W.A. van Es-prijs.

Uitgeverij Omniboek

www.omniboek.nl

NUR 683
ISBN 9789401919494

9 789401 919494